

П. І. Навойчык (Мінск)

СІМВОЛІКА ЖАНОЧЫХ ВОБРАЗАЎ У ДРАМАТУРГІІ ЯНКІ КУПАЛЫ

Драматычныя творы Я. Купалы не толькі маюць асаблівае значэнне для беларускай літаратуры, тэатра, але і дапамагаюць больш глыбока асэнсаваць погляды пісьменніка на перспектывы нацыянальна-гістарычнага лёсу беларусаў. У сваіх творах Я. Купала ідзе ад прыватнага да агульнага, праз вобразы гаспадароў дома і іх гасцей, дзякуючы сімвалічнаму падтэксту, вельмі дакладна акрэсліваецца сучасны стан грамадства і шляхі яго развіцця.

У сістэме рамантычнай вобразнасці Я. Купалы жаночыя вобразы – прыгажуня-дзяўчына, нявеста, старая маці – як правіла, сімвалізуюць Радзіму-Беларусь. Зразумела, больш глыбокую, дэталёвую распрацоўку гэтыя вобразы атрымліваюць не ў малых лірычных формах, а ў разгорнутых, філасофска заглыбленых драматычных палотнах, такіх, да прыкладу, як “Паўлінка” (1912), “Раскіданае гняздо” (1913), “Тутэйшыя” (1922), што ўвайшлі ў залаты фонд нацыянальнай класікі.

У кожным з названых твораў прысутнічае шэраг аднатыпных вобразаў: патрыятычна настроенага маладога чалавека і яго антыпода, маладой дзяўчыны-нявесты і старой маці. Мужчынскія вобразы ўвасабляюць адпаведна нацыянальна-адраджэнскія сілы і рэнегатаў, а жаночыя – Маладую і Старую Беларусь. Уважлівае прачытанне названых твораў сведчыць аб няспынным роздуме і глыбокай трывозе паэта за далейшы лёс Бацькаўшчыны. І трывога гэтая даволі выразна прачытваецца ў тым сімвалічным змесце, які ўвасоблены ў жаночых вобразах.

Завершаная ўлетку 1912 года неўміручая “Паўлінка” трывала замацавалася ў народным успрыманні як камедыя, у якой сцвярджаецца перавага народнай песеннай, танцавальнай, а ўрэшце і смехавой культуры над скажонамі эстэтычнымі ідэаламі здэнацыяналізаванай шляхты. У п’есе надзвычай сакавітымі фарбамі намалюваны вобразы беларускага сялянскага асяродку канца XIX – пачатку XX ст., выкрываецца-высмейваецца самаадрачэнне “быкоўскіх” ад сваёй нацыянальнай прыналежнасці. Агульнапрызнана, што прыгажуня Паўлінка не проста ўвасабляе “шматлікія станоўчыя якасці і рысы нацыянальнага тыпу, а як носьбіт перадавых ідэй стала ў Купалы і адным з яркіх увасабленняў Маладой Беларусі” [2, с. 466]. Дарэчы, значэнне жаночых імён у п’есах пісьменніка наўпрост вядзе нас і да сімвалічнага значэння вобразаў, па-свойму дапаўняючы, канкрэтызуючы аўтарскую задуму. Так, мужчынская форма імя – Павел, ад

якога паходзіць і Паўлінка, азначае “малы”, той (тая), каму яшчэ расці і расці. У такім ракурсе барацьба Якіма Сарокі і Адольфа Быкоўскага за Паўлінку сімвалізуе барацьбу рознаскіраваных сіл грамадства за будучыню нават не маладой, а “малой” (у якой будучыня яшчэ далёка наперадзе) Беларусі. Ці не адсюль аўтарскі аптымізм і нават пэўная гарэзлівасць ў распрацоўцы тэмы?

У камедыі вобраз галоўнай гераіні Паўлінкі даволі выразны – знешне і духоўна прыгожая, дасціпная, з высокаразвітым пачуццём уласнай годнасці яна выклікае ў чытача глыбокую сімпатыю. Паўлінка вырасла ў даволі строгай сям’і, аднак павага да бацькоў не перашкаджае маладой дзяўчыне падыходзіць да жыцця з уласнымі меркамі. Відавочна, што яе погляды сфармаваліся пад уплывам настаўніка-адрэджэнца Якіма Сарокі і таму істотна разыходзяцца з жыццёвымі прынцыпамі бацькоў. Павага да традыцый, роднай мовы, культуры гарманічна спалучаюцца з крытычным стаўленнем да спрадвечнага сялянскага практыцызму. Паўлінка імкнецца быць гаспадыняй свайго лёсу і не прымае бацькоўскай мары аб шлюбе з недарэкаю Быкоўскім толькі дзеля яго ўяўнага багацця і прэтэнзій на шляхецтва, яна лічыць больш важнымі для шчаслівай будучыні духоўныя каштоўнасці. Тым самым Купала акрэслівае не толькі ідэйна-эстэтычныя прыярытэты будучай Беларусі, але “падказвае” і неабходнасць пэўнага супрацьстаяння традыцыі.

У фінале “заручыны” з нялюбым Быкоўскім завастраюць пытанне далейшага лёсу Паўлінкі як Маладой Беларусі, ператвараючы камедыю ў драму. Пытанне “ці выпадкова, наважваючыся збегчы да Якіма, Паўлінка трапляе ў абдымкі Быкоўскага?” застаецца без адказу. Што гэта – мастацкі прыём, пакліканы намяшчыць чытача, ці тужлівае прадчуванне-веданне Прарока? Пройдзе ўсяго пяць – сем год і лёс Паўлінкі катастрафічна дакладна паўторыцца ў лёсе самой Беларусі: зрабіўшы крок да самастойнасці, яна зноў трапіла ў магутныя абдымкі свайго ўсходняга суседа – вузялок, кінуты ў вакенца, трапіў у рукі не адрэджэнца Якіма...

Роздумы-прадчуванні Купалы аб лёсе Бацькаўшчыны знайшлі мастацкае ўвасабленне ў завершанай у верасні 1913 г. сацыяльна-філасофскай драме “Раскіданае гняздо”. У гэтым творы аўтар завастрае канфлікт і пераносіць яго ў сям’ю Зяблікаў, якая сімвалізуе беларускі народ. Тут мы ўжо не бачым захаплення Маладой Беларуссю, хутчэй наадварот. У гэтай п’есе створаны вобразы двух жанчын – Марылі і Зоські – адпаведна Старой і Маладой Беларусі.

Пісьменнік глыбока разумее драматызм становішча сям’і Зяблікаў (беларускага народа), а таму ён не асуджае Марылі за яе пакорлівасць жыццёвым нягодам, але і не ўхваляе. Марыля не магла пражыць сваё жыццё іначай. Яна як маці роўна любіла ўсіх: і

роднага сына Сымона, і малочніка паніча – Старая Маці-Беларусь найвышэй ставіла мірнае жыццё на роднай зямлі, звыкшыся з чужой уладай над сабою. Яна згодная быць нават жабрачкай – міласэрнасць маці-Марылі (выразны намёк на самаахвярную міласэрную Маці Божую), здаецца, даведзена да абсурду. З такім становішчам больш не жадае мірыцца яе сын. Праз адмаўленне Сымонам поглядаў маці Купала не пакідаў за ёй будучыні. Невыпадкова ў творы Марыля паказана цяжка хвора – яна падымаецца з ложка толькі пасля самагубства Лявона.

На змену маці-Марылі павінна прыйсці дачка Зоська. Між іншым заўважам: Зоська ў перакладзе з грэчаскай значыць “мудрасць” – ці не хацеў гэтым сказаць аўтар, што на змену безагляднай міласэрнасці павінна прыйсці абачлівая мудрасць? І ці не была ў тым жорсткая іронія Прарока, калі ён паказаў Зоську напаўвар’яткай? Зрэшты, ці не вар’яцтвам была любоў Зоські-Маладой Беларусі да свайго прыгнятальніка-паніча? Паводле мары-жадання Купалы Маладая Беларусь (малеча Паўлінка) мусіла быць Соф’яй-Мудрасцю, паводле ж няўмольных жыццёвых рэалій яна слепла розумам у сваёй вар’яцкай закаханасці да таго, хто пазбаўляў яе роднай хаты.

І ўсё ж, хаця ў “Раскіданым гняздзе” Я. Купала не ранейшы рамантык-ідэаліст, ён і не песіміст – ён глыбокі рэаліст, якому дадзена бачыць больш за многіх сучаснікаў. Калі ў “Паўлінцы” думка аб няпэўнасці гістарычных перспектываў паўстае толькі ў фінале і нібы мімаходзь, то ў “Раскіданым гняздзе” яна гучыць як набат – Прарок папярэджваў свой народ аб тых выпрабаваннях, што чакалі на новых гістарычных шляхах-паваротах: каханне да паніча (“малочнага брата”, які гвалтам адбірае ў цябе права быць гаспадаром роднага “гнязда”) згубнае! Мы маем толькі адно выйсце – Сымон мусіць цвёрда ўзяць Зоську-Беларусь за руку і весці за сабой “на сход па Бацькаўшчыну”. Менавіта да гэтага пісьменнік заклікае ў фінале.

Наступны драматычны твор – трагікамедыя “Тутэйшыя” – быў напісаны праз дзевяць год пасля “Раскіданага гнязда” ў абсалютна іншых гістарычных умовах. 1922 год – здавалася, мара аб самастойнай Беларусі спраўдзілася. Аднак у Купалы-Прарока было сваё ўспрыманне рэалій і сваё бачанне перспектывы.

Пісьменнік звяртаецца да нядаўніх падзей – грамадзянскай вайны, калі ўлада ў Мінску штогод год змянялася па некалькі разоў. Аднак гэта не аналіз тагачасных падзей, а толькі грамадска-палітычны фон, які дапамагае аўтару больш выразна расставіць сэнсавыя акцэнтны. Насамрэч пафас твора скіраваны ў будучыню. Перад намі ўсё той жа пошук адказу на ўсё яшчэ нявырашанае пытанне пра лёс Беларусі. Аднак, калі ў “Паўлінцы” ўвага была сканцэнтравана на вобразе самой Паўлінкі як Маладой Беларусі і тых страсцях,

што разгарэліся вакол яе заручын, а ў “Раскіданым гнядзе” адмысловым пас’янсам раскладваюцца суадносіны сіл, памкненняў розных асяродкаў грамадства да свайго шчасця, і Зоська з Марыляй шукаюць свайго месца ў свеце, то ў “Тутэйшых” акцэнтны істотна змяняюцца. Вобразам Мікіты Зносака і Янкі Здольніка было прысвечана нямала даследаванняў, але хацелася б вызначыць і сэнсавы змест жаночых вобразаў, якія ў гэтым творы займаюць нашмат больш сціплае месца, чым у папярэдніх творах.

У гэтай п’есе Купала ўсю ўвагу засяроджвае на вобразе героя новага часу – прыстасаванцы Мікіце Зносаку, аднак па-ранейшаму не адмаўляецца ад напрацаванай сістэмы жаночых вобразаў: старая маці Гануля Зношчыха, і моладзь – Аленка Гарошка і Наста Пабягунская.

Вобраз маці Мікіты – Ганулі – цалкам адпавядае вобразу Марылі з “Раскіданага гнязда”. Яна, не зважаючы ні на што, любіць свайго недарэку-сына. Гэта ўсё тая ж добрая, пакорлівая цярдліваца са шчодрым сэрцам – Старая Беларусь. Думаецца, невыпадкова і імя гэтага персанажа – Гануля, што ў перакладзе азначае “міласць Божая”.

Блізкія між сабой таксама вобразы-характары Паўлінкі з аднайменнай п’есы і Аленкі Гарошкі. Аднак дзейнічаюць яны ўжо ў іншых абставінах: замест вясковай хаты Паўлінкі гарадская кватэра Зносака, а затым і плошча ў стольным Менску, і зусім іншыя госці збіраюцца за сталом – не суседзі-аднадумцы Паўлінкі, а фанабэрыстая кампанія з “мінскай брахалкі”, якая прагне іншай музыкі, іншых песен і танцаў. А таму ніякай барацьбы за Аленку, што магла б увасабляць Маладую Беларусь, між Мікітам і Янкам не адбываецца. Новаму герою не патрэбна вясковая кветка Аленка. У яго іншая сімпатыя – гарадская красуня з даволі сімвалічным прозвішчам – Наста Пабягунская. Такім чынам, на ролю Маладой Беларусі ў творы могуць прэтэндаваць не адзін, а два персанажы – не толькі Аленка Гарошка, але і... Наста Пабягунская. У тым і драматызм новага гістарычнага становішча беларусаў і Беларусі. Купала-Прарок бязлітасны. Яго праўда трывожная, балючая: народ не стаў адзінствам, нацыяй, ён раскалоўся і ў кожнага свая Беларусь. У адных яна ўвасоблена ў вобразе Аленкі (што, зноў жа, у перакладзе азначае “светлая” – асацыятыўна звязваецца ў выраз “светлая мара”, дзе слова “мара” асноўнае), у другіх жа ў вобразе Насты (“вернутая да жыцця” – у сэнсавым кантэксце твора гучыць як “даўно забытая і цяпер выцягнутая з далёкіх схованак”). Янка Здольнік з Аленкаю едуць у вёску, а ў горадзе застаюцца правіць баль Мікіта Зносак (у турме ён не затрымаецца!) і Наста Пабягунская. Паказальны падзел. Ці не стаўся ён вызначальным для ўсяго наступнага ХХ ст.?

Так ад вобразы рамантычна ўзвышанай, ідэалізаванай Паўлінкі (адраджэнскай Маладой Беларусі), ад звар'яцелай, нібы зачараванай Зоські (Соф'і-мудрасці – Маладой Беларусі, што пакутліва намагаецца асэнсаваць сваё месца ў гісторыі), Купала прыйшоў да няўцешнай высновы: мара аб Маладой Беларусі засталася прывідам.

Спіс літаратуры

1. Янка Купала: Энцыклапедычны даведнік. Мн., 1986.